

Η ΤΕΧΝΗ ΩΣ ΜΕΣΟ ΣΥΝΥΠΑΡΞΗΣ

Παναγιώτης Τσιρίδης

Βασιλική Λεοντάρη

Συχνές παρανοήσεις

Τα τελευταία χρόνια έχει αναδειχθεί ιδιαίτερα η σημασία της τέχνης στην εκπαίδευση ενώ τα σύγχρονα αναλυτικά προγράμματα όλων των βαθμίδων κινούνται προς τη διαθεματική προσέγγιση της γνώσης στην οποία η τέχνη παίζει ένα σημαντικό ρόλο. Ποιος μπορεί να είναι όμως ο ρόλος της τέχνης σε ό,τι αφορά την ανάπτυξη κοινωνικών και συναισθηματικών δεξιοτήτων οι οποίες να οδηγούν στη συνύπαρξη με τον «άλλον» και τι εννοούμε όταν λέμε «άλλος» σε μια σύγχρονη κοινωνία όπου ο μύθος της ομοιογένειας ή του «εμείς» έχει πλέον καταρρεύσει;

Μια τέτοια εκπαίδευση η οποία θα μπορεί να αντιμετωπίζει με θετικό και εμπλουτιστικό τρόπο τη γλωσσική και πολιτισμική ποικιλία των σύγχρονων σχολικών τάξεων αναφέρεται με το όρο «διαπολιτισμική εκπαίδευση» ή «διαπολιτισμική διάσταση στην εκπαίδευση» (Ανδρούσου 1996). Δυστυχώς όμως η σχέση της τέχνης με τη διαπολιτισμική εκπαίδευση παρουσιάζεται συχνά με αρκετές παρανοήσεις.

Μια βασική παρανόηση είναι η άποψη πως οι γνωστικές πληροφορίες για άλλους πολιτισμούς αποτελούν ταυτόχρονα και διαπολιτισμική εκπαίδευση. Φανταστείτε, για παράδειγμα τη νηπιαγωγό που φτιάχνει μακέτες με χωριουδάκια στην Αφρική την Κίνα ή το Βόρειο Πόλο ή που οργανώνει χορούς ντύνοντας τα παιδιά σαν αφρικανάκια, κινεζάκια, κ.λ.π. Τις περισσότερες φορές μάλιστα, αυτές οι δραστηριότητες γίνονται τις απόκριες και τα παιδιά περιφέρονται χαρούμενα ως «άλλοι» καρνάβαλοι. Τέτοιου είδους δραστηριότητες θα πρέπει να είναι αυτονόητο πως όχι μόνο δεν επιτυγχάνουν τους στόχους που θέτει μια διαπολιτισμική εκπαίδευση αλλά αντιθέτως αναπτύσσουν στα παιδιά μια στερεότυπη εικόνα για τον «ξένο άλλον», εικόνα που συνοδεύεται από υποτίμηση και φόβο για αυτόν τον «αλλόκοτο άλλο». Σε γενικές γραμμές οι πληροφορίες για τους άλλους πολιτισμούς, ακόμα και όταν προσφέρονται με περισσότερο ορθολογικούς και επιστημονικούς τρόπους από το παραπάνω παράδειγμα, δεν μπορούν να αποτελέσουν από μόνες τους «διαπολιτισμική εκπαίδευση». Τις περισσότερες φορές, θεωρούμε πως οι στόχοι της διαπολιτισμικής εκπαίδευσης περιορίζονται στο να μάθουν τα «ξένα παιδιά» τη γλώσσα του σχολείου και στο να εμπλουτίσουν τα αυτόχθονα παιδιά τις γνώσεις τους

για τον πολιτισμό των ξένων συμμαθητών τους. Όπως επισημαίνει η Ανδρούσου (1996), «αυτή η προσέγγιση νομιμοποιεί τη διαφορά χωρίς όμως να προχωράει σε μια δυναμική επικοινωνία ανάμεσα στους μαθητές διαφορετικής κουλτούρας που θα οδηγούσε στην παραδοχή ότι ο “άλλος” αποτελεί μέρος του εαυτού» (σελ. 16).

Μια άλλη παρανόηση σχετικά με τη διαπολιτισμική εκπαίδευση είναι πως υπάρχουν ειδικές δραστηριότητες μέσω των οποίων μπορούμε να επιτύχουμε τους διαπολιτισμικούς μας στόχους. Το παρακάτω παράδειγμα μπορεί να μας βοηθήσει να καταλάβουμε τη μέγεθος αυτής της παρανόησης: «Σε μία τρίτη τάξη ενός δημοτικού σχολείου στο κέντρο της Αθήνας με πολλά παιδιά μεταναστών ο δάσκαλος αποφασίζει να εφαρμόσει μία διαπολιτισμική μουσική δραστηριότητα, την οποία βρήκε σε ένα βιβλίο.

Ακολουθώντας τις οδηγίες που αφορούν στη δραστηριότητα χωρίζει τα παιδιά σε δύο ομάδες. Ένα παιδί της πρώτης ομάδας λέει τη λέξη καλημέρα. Τα παιδιά της δεύτερης ομάδας ψάχνουν να βρουν ποιο παιδί μίλησε. Για κάθε σωστή απάντηση η ομάδα παίρνει κάποιους πόντους. Μετά παίζει η δεύτερη ομάδα. Ο δάσκαλος ρωτάει ποια παιδιά γνωρίζουν κι άλλες γλώσσες. Κάποιο παιδί που έχει μητέρα από τη Δανία λέει το καλημέρα στα δανέζικα, κάποιο άλλο στα τούρκικα. Όταν ο Βασίλης λέει ότι ξέρει τη λέξη στα φιλιππινέζικα, ο δάσκαλος γελάει και δηλώνει: «κατάλαβα, όταν ήσουν μωρό είχες Φιλιππινέζα νταντά και έτσι έμαθες τα φιλιππινέζικα». Το παιδί τα χάνει και απαντά αμήχανα: «όχι κύριε, η μητέρα μου είναι Φιλιππινέζα».

Όταν φτάνει στον Αλμπέρτο, ο οποίος έχει έρθει από την Αλβανία πριν από λίγους μήνες, τον ρωτά πώς λένε το καλημέρα στα αλβανικά. Ο Αλμπέρτο απαντά: «Δεν ξέρω κύριε, δε λέμε». Ο δάσκαλος γελάει και σχολιάζει: «Καλά, ρε Αλμπέρτο, δε λέτε καλημέρα στην Αλβανία;». Ο Αλμπέρτο κοκκινίζει και τα υπόλοιπα παιδιά γελάνε με το αστείο του δασκάλου. Την επόμενη μέρα ανακαλύπτει ότι το παιδί δεν είχε καταλάβει τη λέξη καλημέρα στα ελληνικά» (Τσιρίδης, 2003, σελ. 11-12).

Ο ρόλος της τέχνης

Για να μπορέσουμε να δούμε με ποιον τρόπο μπορεί η τέχνη να αποτελέσει μέσο συνύπαρξης θα πρέπει αρχικά να δούμε τη γενικότερη σημασία της για τον άνθρωπο. Ο συνθέτης Μιχάλης Γρηγορίου (1994) απευθυνόμενος σε παιδιά γράφει πως η μουσική και όλες οι τέχνες είναι ένας τρόπος με τον οποίο οι άνθρωποι μπορούν να εκφράζονται, να συμμετέχουν και να επικοινωνούν, να παίζουν και να επινοούν. Πάνω στον ίδιο προβληματισμό, ο ποιητής και ψυχαναλυτής Θανάσης Χατζόπουλος

(1994) αναρωτιέται: «τι είναι αυτό που μας ωθεί στην ανάγνωση, στο άκουσμα ή στη θέα ενός έργου; Είναι μόνο αισθητική απόλαυση, άγρα συγκίνησης ή και ένα λανθάνον κάθε φορά ερώτημα για τον εαυτό μας και για τη ζωή μας, για τον άνθρωπο εντέλει...».

Από τα παραπάνω μπορούμε να περιγράψουμε και τη σχέση που μπορεί να έχει η τέχνη με την εκπαίδευση ως εξής: Το παιδί μπορεί, μέσω της τέχνης, να παίζει και να επινοεί, να ανακαλύπτει τον εαυτό του και το περιβάλλον του. Μπορεί να εκφράζεται και να επικοινωνεί, να μοιράζεται τις εμπειρίες του και να συμμετέχει στις εμπειρίες των άλλων αναπτύσσοντας μέσα από την καλλιτεχνική δημιουργία τον ψυχοσυναισθηματικό του κόσμο. Μπορεί να θέτει ερωτήματα για τον εαυτό του και τους άλλους που θα το οδηγήσουν να ωριμάσει μέσα από την εμπειρία της δημιουργίας.

Για τη σημασία της τέχνης στην αγωγή και εκπαίδευση των παιδιών συγκλίνουν επίσης και διαφορετικές προσεγγίσεις της ψυχολογίας. Ο άγγλος ψυχαναλυτής D. Winnicott (2003) σε ομιλία του προς εκπαιδευτικούς συμπεραίνει πως μια εκπαίδευση η οποία στηρίζεται στην δημιουργικότητα, στην άσκηση των τεχνών και στην προσωπική αυτό-έκφραση είναι πολύ πιο αποτελεσματική στην ανάπτυξη ηθικών αξιών από ότι μια εκπαίδευση που απλώς διδάσκει τους ηθικούς κανόνες και ζητά μια ηθική συμμόρφωση από τους μαθητές.

Η γαλλίδα ψυχαναλύτρια F. Dolto αναφερόμενη στο εκπαιδευτικό σύστημα της Γαλλίας επισημαίνει πως η τέχνη μπορεί να συμβάλει στην ανάπτυξη ψυχικά υγιών παιδιών που θα ακολουθούν τα δικά τους κίνητρα και θα αναπτύσσουν τη δική τους ιδιαίτερη προσωπικότητα σε αντίθεση με την εκπαίδευση των «καλών βαθμών» που σαν άλλος «Προκρούστης» ακρωτηριάζει το υποκείμενο με στόχο μια απατηλή ομοιογένεια (Mannoni, 2002).

Αλλά και σύγχρονες τάσεις στη ψυχολογία της εκπαίδευσης, όπως αυτή της Συναισθηματικής Νοημοσύνης, κάνουν λόγο για τη σημασία της τέχνης στην ανάπτυξη των συναισθηματικών και κοινωνικών δεξιοτήτων των μαθητών. Μέσα από την κοινή δημιουργία και την ανταλλαγή των εμπειριών που προσφέρει η τέχνη, οι μαθητές μπορούν να αναπτύξουν συναισθηματικές δεξιότητες τόσο σε εσωτερικό επίπεδο όπως είναι η αυτοεπίγνωση και η αυτορύθμιση, όσο και σε εξωτερικό όπως είναι η ενσυναίσθηση και οι κοινωνικές δεξιότητες (Goleman, 1998).

Η τέχνη στο σχολείο

Με ποιον τρόπο όμως μπορεί να χρησιμοποιηθεί η τέχνη σε ένα σχολείο έτσι ώστε να συμβάλει στη δημιουργική συνύπαρξη ελεύθερων και διαφορετικών ατόμων;

Μπορούμε να δούμε τη λειτουργία της τέχνης στην εκπαίδευση με δύο τρόπους. Ο πρώτος αφορά τους εκπαιδευτικούς ειδικοτήτων (εικαστικούς, μουσικούς, θεατρολόγους κ.α.) και ο δεύτερος τους εκπαιδευτικούς όλων των βαθμίδων που μπορούν να την χρησιμοποιούν σαν κίνητρο ανάπτυξης άλλων γνωστικών αντικειμένων αλλά και σαν εργαλείο δημιουργικής συνύπαρξης για τα μέλη μιας ομάδας.

Για την πρώτη περίπτωση, έχει γίνει σε ένα δημόσιο δημοτικό σχολείο της Αθήνας μια σχετική έρευνα προκειμένου να φανεί κατά πόσον το μάθημα της μουσικής θα μπορούσε να συμβάλει στην κοινωνικοποίηση των αλλοδαπών μαθητών (Λεοντάρη, 2006). Ο στόχος που τέθηκε για το μάθημα ήταν «οι μαθητές, μέσω της συνεργασίας και του συντονισμού των διαφορετικών ρόλων που κατά περίπτωση απαιτεί το μάθημα της μουσικής, να αντλούν δύναμη ώστε όλοι μαζί και ο καθένας ξεχωριστά να αισθάνονται ότι η ταυτότητά τους είναι περισσότερο αποδεκτή, αλλά και ότι οι ίδιοι είναι ικανοί να συνεισφέρουν στο κοινό αποτέλεσμα». Τα αποτελέσματα της έρευνας έδειξαν πως οι μαθητές της πειραματικής ομάδας, σε σχέση με την ομάδα ελέγχου, παρουσίαζαν αρκετά μεγαλύτερη διάθεση συναναστροφής με τους άλλους ανεξάρτητα από την καταγωγή. Εκτός αυτού, αναδιαμόρφωσαν τις παρέες τους, βελτίωσαν την αυτοεικόνα τους και τέλος φάνηκε να αποδέχονται τη διαφορετικότητα σαν πλεονεκτικό στοιχείο του περιβάλλοντός τους.

Σε ό,τι αφορά τους δασκάλους και νηπιαγωγούς που δεν είναι ειδικευμένοι σε μια από τις τέχνες, πρέπει να σημειωθεί πως το μόνο που χρειάζονται για να μουν σε αυτή την περιπέτεια είναι η επιθυμία τους για παιχνίδι. Τα παιδιά ανταποκρίνονται πολύ περισσότερο σε κάποιον που θέλει να παίξει μαζί τους παρά σε κάποιον που θέλει να τα διδάξει πώς να παίζουν. Αυτήν ακριβώς την ελευθερία μπορεί να προσφέρει η τέχνη. Μια ελευθερία η οποία θα αναπτύσσει την εμπιστοσύνη ανάμεσα στα μέλη μιας ομάδας και θα οδηγεί τα μέλη της στη χαρά της γνώσης και της ανακάλυψης. Όπως αναφέρει η Dolto «μια έκφραση που γίνεται δεκτή με εμπιστοσύνη μέσα σε ελεύθερες συνομιλίες συμπαρασύρει μια συνείδηση του εαυτού και του άλλου» (Mannoni, 2002, σελ.57). Αυτό δηλαδή που απαιτείται από τον εκπαιδευτικό δεν είναι ειδικές δεξιότητες και ικανότητες σε κάποιο ειδικό τομέα της τέχνης αλλά η επιθυμία του, να μπει σε μια περιπέτεια συνάντησης και δημιουργίας η

οποία μπορεί να συμβάλει στην καλλιέργεια ελεύθερων ανθρώπων, ικανών να εκφράζουν τα συναισθήματα τους και να αισθάνονται τα συναισθήματα των άλλων.

Καταλήγοντας, η τέχνη μέσα από τον μη-γλωσσικό κώδικα επικοινωνίας και έκφρασης που προσφέρει, μπορεί να συμβάλει στην ανάπτυξη του κινήτρου για γνώση και στην ικανότητα των παιδιών να συνυπάρχουν δημιουργικά με τους άλλους. Μια τέτοια παιδεία μπορεί να οδηγήσει σε ενήλικους πολίτες οι οποίοι, έχοντας καταφέρει να συνδιαλαγούν με τον «άλλον» που φέρουν μέσα τους, δεν θα φοβούνται να συναναστραφούν και με τους διαφορετικούς «άλλους» της σύγχρονης κοινωνίας στην οποία θα ζουν.

Βιβλιογραφία

- Ανδρούσου, Α. Βαφέα, Α. κ.α. (1996). *Το πολύχρωμο σχολείο – Μια εμπειρία διαπολιτισμικής εκπαίδευσης μέσα από την τέχνη*. Αθήνα: Νήσος.
- Τσιρίδης, Π. (2003). *Μουσική και σχολείο – σειρά: κλειδιά και αντικλειδιά*, Αθήνα: ΥΠΕΠΘ - Πανεπιστήμιο Αθηνών.
- Γρηγορίου, Μ. (1994). *Μουσική για παιδιά και για έξυπνους μεγάλους*. Αθήνα: Νεφέλη.
- Χατζόπουλος, Θ. (1994). *Παιδί και τέχνη: Ερωτήματα για ενήλικους, Πρακτικά Ε' Επιμορφωτικού Σεμιναρίου «Η Τέχνη στην Εκπαίδευση»*. Αθήνα: Πατάκης.
- Winnicott, D. (2003). *Διαδικασίες ωρίμανσης και διευκολυντικό περιβάλλον*. Αθήνα: Ελληνικά γράμματα.
- Mannoni, M. (2002). *Η πρώτη συνάντηση με τον ψυχαναλυτή*. Αθήνα: Μεταίχμιο.
- Goleman, D. (1998). *Η συναισθηματική νοημοσύνη*. Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.
- Λεοντάρη, Β. (2006). *Η συμβολή της μουσικής στην κοινωνικοποίηση των αλλοδαπών μαθητών*. Διδακτορική διατριβή, Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων.